

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

De nationale strafbaarstelling van ecocide en de legitimerende functie van het rechtsbelang

Kooijman, M.

DOI

[10.5553/BSb/266669012022005006008](https://doi.org/10.5553/BSb/266669012022005006008)

Publication date

2022

Document Version

Final published version

Published in

Boom Strafblad

License

Other

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Kooijman, M. (2022). De nationale strafbaarstelling van ecocide en de legitimerende functie van het rechtsbelang. *Boom Strafblad*, 2022(6), 253-256.
<https://doi.org/10.5553/BSb/266669012022005006008>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (<https://dare.uva.nl>)

Artikel

De nationale strafbaarstelling van ecocide en de legitimerende functie van het rechtsbelang

Mr. M. (Merle) Kooijman*

1. Inleiding

Ecocide krijgt veel aandacht in de internationale rechtswetenschap en media.¹ Ecocide betekent in de breedste zin van het woord de vernietiging van het milieu. Binnen het internationale recht bestaat discussie over de strafbaarstelling van ecocide. Ingevolge artikel 5 van het Statuut van Rome (Statuut) heeft het Internationaal Strafhof (ISH) enkel rechtsmacht over de meest ernstige misdrijven die de internationale gemeenschap in haar geheel aangaan. Gelet op de aard en omvang van de klimaatcrises ligt het voor de hand ecocide op internationaal niveau aan te pakken. De focus binnen milieuactivisme, zoals de *Stop Ecocide Foundation*, en de rechtswetenschap ligt dan ook bij internationale strafbaarstelling en dan meer specifiek een vijfde misdaad tegen de menselijkheid in het Statuut.² Het is echter relevant de

legitimiteit van een nationaalrechtelijke pendant van een dergelijke strafbaarstelling te onderzoeken. Ten eerste opereert het ISH op basis van complementariteit. Dit houdt in dat in eerste instantie de partijstaten verantwoordelijk zijn voor het opsporen en vervolgen van misdaden in het Statuut.³ In dat kader is het relevant dat blijkens de groene criminologie ecocide veelal wordt veroorzaakt door ondernemingen.⁴ Enkele partijstaten – waaronder Nederland – beschikken over de mogelijkheid rechtspersonen te vervolgen.⁵ Dit in tegenstelling tot het internationale strafrecht. Daarnaast lijkt internationale strafbaarstelling (nog) niet aanstonds te zijn. In dat kader zouden nationale strafbaarstellingen van dit misdrijf potentieel een ‘sneeuwbal effect’ van (h)erkenning van ecocide als misdrijf kunnen hebben. Dit werpt de vraag op of het strafrecht het aangewezen rechtsgebied is om dergelijke (dreigende) schade aan het milieu in brede zin te adresseren. Een lens om dit te bepalen betreft het normatieve rechtsbelangenconcept zoals onder andere verstaan door Luuk Esser.⁶ Deze bijdrage richt zich op de legitimerende functie van het rechtsbelang.⁷ Is een nationale strafbaarstelling van

253

* Mr. M. Kooijman is docent en promovenda strafrecht en duurzaamheid bij de sectie strafrecht van de afdeling publiekrecht aan de Universiteit van Amsterdam. Zij doet promotieonderzoek naar de normatieve grondslagen van een strafbaarstelling van ecocide onder begeleiding van prof. G. Sluiter, dr. S. Vasiliev en dr. L. Burgers.

1 Enkele Nederlandstalige bijdragen over ecocide als internationaal misdrijf zijn G.K. Sluiter en B. van Straaten, ‘Ecocide als internationaal misdrijf? Perspectieven op vervolging en berechting in Nederland’, *Boom Strafblad* 2020, afl. 3; H.G. van der Wilt, ‘Grootschalige milieuvervuilers voor het Internationaal Strafhof: (g)een schijn van kans?’, *DD* 2021/22. Ook een Nederlandse strafbaarstelling wordt besproken. Zie ook S. Lopik, ‘Ecocide: een fair label? De terminologie van een populaire nieuwe milieustrafbaarstelling met hooggespannen verwachtingen’, *Nederlands Juristenblad* 2022/1353, jg. 97 afl. 21, p. 1676-1682.

2 Zie hiertoe o.a. A. Bustami en M. Hecken, ‘Perspectives for New International Crime against the Environment: International Criminal Responsibility for Environmental Degradation under the Rome Statute’, *Goettingen Journal of International Law*, jg. 11, afl. 1, p. 145-190 en A. Greene, ‘The

Campaign to Make Ecocide an International Crime: Quixotic Quest or Moral Imperative?’, *Fordham Environmental Law Review* 2019, jg. 30, afl. 3.

3 Zie het proefschrift van Matthew Gillett voor de moeilijkheden ten aanzien van het vervolgen van milieucriminaliteit onder het Internationaal Strafhof: M.G. Gillett, *Prosecuting Environmental Harm before the International Criminal Court* (diss. Universiteit Leiden) 2018.

4 R. White, ‘Ecocide and the Carbon Crimes of the Powerful’, *The University of Tasmania Law Review* 2018, jg. 37, afl. 2.

5 Sluiter en Van Straaten 2020, p. 132.

6 Volgens Esser is het rechtsbelang een ‘rationaliteit tussen meer rationaliteiten’ (Esser 2019, p. 12). Zo zouden efficiency, handhavingscapaciteit, effectiviteit maar ook bijvoorbeeld de kantiaanse vergeldingsleer overwogen kunnen worden om te beoordelen of strafbaarstelling gewenst is.

7 Zie: J. ten Voorde, ‘Ordenende functies van rechtsbelangen: systematiseren en spel verdelen’, *Boom Strafblad* 2022, afl. 1.

ecocide legitiem gezien door de lens van het rechtsbelangenconcept?

2. Een korte geschiedenis van de discussie over strafbaarstelling van ecocide

2.1 Internationale strafbaarstelling

De roep om strafbaarstelling van ecocide is geen noviteit. Het eerste gebruik van het concept vond plaats in de jaren 70 van de vorige eeuw in reactie op het gebruik van onder andere Agent Orange door het Amerikaanse leger in de Vietnamoorlog. Volgens commentatoren leidden kritieken vanuit de bio-ethiek tot internationale strafbaarstelling van ernstige, langdurige en omvangrijke milieuschade in oorlogstijd.⁸ Uit onderzoek van Gauger en anderen blijkt dat strafbaarstelling van ernstige milieuschade in vredetijd plotseling is geschrapt uit een conceptversie van het Statuut in de jaren 90.⁹ Het was advocaat en milieuoactivist wijlen Polly Higgins die ecocide als een internationaal misdrijf in vredetijd op de kaart zette in 2010 als het 'ontbrekende misdrijf tegen de vrede'.¹⁰ Haar toewijding resulteerde onder andere in de oprichting van *De Stop Ecocide Foundation*.¹¹ Deze stichting formeerde in 2020 een panel van juridisch experts die het volgende amendement voor het Statuut voorstelde in 2021:

'Voor de toepassing van dit Statuut wordt verstaan onder ecocide het verrichten van onrechtmatige of moedwillige handelingen verricht met de wetenschap dat er een aanzienlijke kans is dat ernstige alsmede omvangrijke dan wel langdurige schade aan het milieu wordt toegebracht door deze handelingen.'¹²

In de rechtswetenschap treft men ambivalente reacties aan op het voorstel.¹³ Een breder gedeeld kritiekpunt betreft de proportionaliteitsafweging wanneer sprake is van legale maar moedwillige handelingen. Deze zijn

8 Zie voor een interessant historisch onderzoek naar de 'uitvinding' van ecocide als label voor operatie *Ranch hand* in Vietnam: D. Zierler, *The invention of ecocide: Agent Orange, Vietnam, and the scientists who changed the way we think about the environment*, Athene: University of Georgia Press, 2011.

9 De Commissie voor Internationaal Recht biedt steun aan de Algemene vergadering van de Verenigde Naties, mede door internationaal recht te ontwikkelen en codificeren ingevolge art. 13(1)(a) van het Handvest van de Verenigde Naties. Het artikel waar in het onderzoek aan wordt gerefereerd is art. 26 van de Draft Code of Crimes Against the Peace and Security of Mankind (als voorloper van het Statuut) waarin een persoon 'who wilfully causes or orders the causing of widespread, long-term and severe damage to the natural environment' strafbaar is.

10 P. Higgins, *Eradicating Ecocide Laws and governance to prevent the destruction of our planet*, Londen: Shephard-Walwyn 2010.

11 Polly Higgins richtte de Stop Ecocide Foundation op samen met Jojo Mehta in 2017.

12 Stop Ecocide Foundation, *Legal definition of ecocide completed*, juni 2021, www.stopecocide.earth/expert-drafting-panel.

13 Zie bijvoorbeeld: D. Robinson, 'Ecocide: puzzles and possibilities', *Journal of International Criminal Justice* 2022, jg. 20, afl. 2, p. 313-347.

'enkel' strafbaar wanneer sprake is van een disbalans tussen de handeling en de te verwachten sociaaleconomische voordelen. In dat kader kan men zich afvragen of de term 'ecocide' wel de lading dekt van de juridische bescherming die deze strafbaarstelling kan bieden.

2.2 Nationale strafbaarstelling

Enkele regeringen, waaronder die van Vanuatu en België, hebben reeds aangekondigd bovenstaande internationale strafbaarstelling te steunen. Waar internationale strafbaarstelling van ecocide tot op heden niet van de grond is gekomen, is wel sprake van nationale codificatie in enkele landen. Zo is ecocide strafbaar in Vietnam, Georgië, Armenië, Oekraïne, Wit-Rusland, Ecuador, Kazachstan, Kirgizië, Moldavië, Tajikistan, Oezbekistan en meest recentelijk in Frankrijk.¹⁴ In België is nationale strafbaarstelling van ecocide in de maak.¹⁵ Nederlandse strafbaarstelling van ecocide lijkt daarentegen (nog) ver weg.¹⁶ Tweede Kamerlid Lammert van Raan van de Partij voor de dieren deed verscheidene pogingen tot het onder de aandacht brengen van het concept ecocide alsmede de strafbaarstelling daarvan.¹⁷ Dit heeft echter nog niet geleid tot een wetsvoorstel waar de Nederlandse wetgever zich over heeft gebogen. De vraag rijst: wat is de legitimiteit van een dergelijke strafbaarstelling en kan het rechtsbelangenconcept als zodanig fungeren als maatstaf om deze legitimiteit te onderzoeken?

3. Het rechtsbelang: een introductie

Er bestaat door de band genomen weinig discussie over het feit dat het strafrecht rechtsbelangen beschermt. Toch kent het rechtsbelang volgens Esser in het Nederlandse strafrechtelijke landschap nog relatief weinig aandacht en daarmee theoretische diepgang, zeker wanneer men dit contrasteert met de levendige belangstelling voor de *Rechtsgutlehre* in Duitsland.¹⁸ Rechtsbelangen representeren belangen die juridische bescherming genieten. In het strafrecht is het de ratio legis van een

14 www.ecocidelaw.com/history.

15 Zie hier het Belgische wetsvoorstel: lchambre.be/doc/flwb/pdf/55/2356/55k2356001.pdf. Ook het Europese Parlement adviseert in het rapport over mensenrechten en democratie lidstaten om de internationale strafbaarstelling van ecocide te steunen. Zie: Resolutie van het Europees Parlement van 17 februari 2022 over mensenrechten en democratie in de wereld en het beleid van de Europese Unie op dit gebied – jaarverslag 2021 (2021/2181(INI)) (OJ C, C/342, 06.09.2022).

16 Zowel in het partijprogramma van de Partij voor de Dieren als dat van GroenLinks kwam in 2021 de (inter)nationale strafbaarstelling van ecocide terug. Zie: www.partijvoordedieren.nl/verkiezingsprogramma-pvdd-2021-2025 en groenlinks.nl/sites/groenlinks/files/2021-03/GroenLinks_Verkiezingsprogramma%202021.pdf.

17 Zie bijvoorbeeld de motie van Van Raan ter inventarisatie van ecocide als begrip (*Kamerstukken II* 2018/19, 34 952, nr. 36) en de Initiatiefnota van het lid Van Raan: Ecocide: de ontbrekende misdaad tegen de vrede. (*Kamerstukken II* 2020/2, 35 690, nr. 3).

18 L.B. Esser, *De strafbaarstelling van menshandel ontrafeld. Een analyse en heroriëntatie in het licht van rechtsbelangen* (diss. Universiteit Leiden), Den Haag: Boom Juridisch 2019, p. 18.

strafbepaling om deze belangen te beschermen.¹⁹ Dit kunnen individuele rechtsbelangen van (rechts)personen zijn, zoals bijvoorbeeld eerbaarheid, of ze kunnen collectief zijn, denk hier bijvoorbeeld aan veiligheid.²⁰ De primaire functie van rechtsbelangen is om de wetgever te begrenzen in strafrechtelijke aansprakelijkstelling. Het rechtsbelang vertoont dan ook een nauwe relatie met het *lex certa*-gebod als deelnorm van het materieelrechtelijk legaliteitsbeginsel.²¹ Esser onderscheidt daarnaast een descriptieve en een normatieve variant van het rechtsbelang. Een descriptieve variant is een reflectie van de strekking van een specifieke strafbaarstelling: wat of wie heeft de wetgever middels de strafbaarstelling getracht te beschermen? Rechtsbelangen zijn die belangen die rechtstreeks terug te vinden zijn in het (systeem van het) positieve recht.²² Een normatieve variant – die pas recentelijk in de Nederlandse strafrechtsdogmatiek voet aan de grond heeft gekregen – verlaat de analyse van het recht zoals het is en bepaalt hoe het recht eruit hoort te zien aan de hand van een kritisch rechtsbelangenconcept.²³ Zo bezien fungeert het rechtsbelang als analytisch instrument om *ex ante* de legitimiteit van strafbaarstelling te onderzoeken en deze zo te begrenzen, en *ex post* de strafbaarstelling te interpreteren en te ordenen.²⁴ Is ernstige milieuschade een belang dat *ex ante* strafrechtwaardig is?

3.1 De legitimerende functie van het rechtsbelang

Een metajuridische benadering van het rechtsbelang als normatief raamwerk vereist een extern perspectief.²⁵ Het rechtsbelang wordt in de legitimerende functie benaderd alsof het losstaat van het recht. Nu deze benadering van het rechtsbelangenconcept boven het wetgevingsproces hangt – en daar in principe los van staat – is deze ‘systeemtranscendent’.²⁶ Het kan potentieel als instrument in de kritische strafrechtstheorie fungeren door de schijnbaar objectieve legitimatie van strafrechtelijke aansprakelijkheid bloot te leggen als niet vanzelfsprekend en onderhevig aan een veranderend tijdsgewricht. Volgens Esser ontbreekt echter momenteel nog een discours overstijgende taal en theorie om uit te drukken welke belangen strafrechtwaardig zijn en om zo tot een rationele selectie te kunnen komen.²⁷ Hij specificeert niet nader wat hij exact bedoelt met een dergelijke ‘nieuwe taal’. Mijn lezing is dat een dergelijke taal voor Esser zou inhouden dat deze representatief is voor wat leeft binnen een maatschappij als het gaat over de belangen die de mensen in die maatschappij binden.²⁸

Hiermee is deze taal gericht op de mens en wat de mens in algemene zin meent dat strafrechtwaardig is. Esser lijkt daarnaast tevens aan te sluiten bij een meer liberale benadering van het rechtsbelangenconcept waarin het individu – wederom het menselijke individu – zich tracht te beschermen tegen de staat door geselecteerde belangen binnen het bereik van het strafrecht te brengen.²⁹ Het publieke rechtsbelang als de som der delen van individuele menselijke behoeften. Het rechtsbelangenconcept heeft zo begrepen een brugfunctie: van maatschappij naar strafrecht.³⁰ Een ieder heeft bijvoorbeeld belang bij een goed functionerende drinkwatervoorziening. Welke belangen staan centraal in een samenleving? Esser noemt milieubescherming als voorbeeld van een belang waarvan de absolute waarde in relatie tot strafrechtelijke bescherming geen consensus geniet.³¹ Zo bezien is het rechtsbelangenconcept momenteel nog een te abstract construct om op zichzelf de legitimiteit van een strafbaarstelling van ecocide te bepalen. Het kan enkel praktische waarde krijgen door een nieuwe taal te ontwikkelen die als maatstaf kan dienen. Hoe kan een dergelijke taal worden ontwikkeld?

3.2 Een nieuwe taal

Welke belangen zijn van die orde dat ze bescherming verdienen in het strafrecht? Zonder nieuwe taal om een normatief rechtsbelang te formuleren kan geen rationele beoordeling plaatsvinden van de legitimiteit van een strafbaarstelling. Volgens Esser dient deze taal dus representatief te zijn voor wat er leeft binnen een maatschappij als het gaat over de belangen die de mensen binnen die maatschappij binden. Belang hangt nauw samen met schade.³² Wanneer men voorstaat dat het strafrecht het laatste redmiddel (*ultimum remedium*) is, is immers een (dreigende) schadeveroorzakende inbreuk op een rechtsbelang van een ander of de staat vereist om strafrechtelijk ingrijpen te rechtvaardigen.³³ Strafbaarstelling van ecocide beschermt – in theorie – het milieu in de breedste zin tegen ernstige schade. Zou schade aan het milieu *an sich* een dergelijke schadeveroorzakende inbreuk kunnen inhouden die strafrechtelijke bescherming verdient? Hoe milieuschade sociaal en maatschappelijk begrepen en gedefinieerd wordt, is in sterke mate afhankelijk van interpretatie en de capaciteit om dit als zodanig te kwalificeren.³⁴ Een belangrijk kenmerk van milieuschade is dat deze vaak onzichtbaar is of kan worden gemaakt nu het schade betreft die tijd- en ruimteoverstijgend is.³⁵ Wanneer bijvoorbeeld sprake is van grootschalige kap van het regenwoud in de Amazone,

19 S.S. Buisman, 'Criteria voor strafbaarstelling De integratie tussen theorie en wetgevingsbeleid', *Boom Strafblad* 2020, afl. 1, p. 66.

20 N. Peršak, *Criminalising Harmful Conduct*, New York: Springer 2007, p. 104.

21 Esser 2019, p. 21.

22 Esser 2019, p. 20.

23 Esser 2019, p. 23.

24 Peršak 2007, p. 105.

25 Esser 2019, p. 25 en Peršak 2007, p. 110.

26 Esser 2019, p. 23.

27 Esser 2019, p. 23 en L.B. Esser, 'Bestaat er zoiets als rechtsbelanggeoriënteerd wetgeven?', *Boom Strafblad* 2022, afl. 1, p. 11.

28 Esser 2022, p. 10.

29 Esser 2019, p. 37.

30 Esser 2022, p. 11.

31 Esser 2022, p. 11.

32 Andere voorbeelden uit de literatuur over een liberaal begrip van het schadebeginsel zijn onder andere J.S. Mill, *On Liberty*, New York: Nabu Press 2010 en J. Feinberg, *Offences to Others: The Moral Limits of the Criminal Law*, Oxford: Oxford University Press 1985.

33 Buisman 2020, p. 66.

34 R. White, 'Green criminology, environmental harms and eco-justice', in D. Nelken en C. Hamilton (red.), *Research handbook of comparative criminal justice*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing 2022, p. 326.

35 White 2022, p. 326-327.

heeft dat vrijwel direct implicaties op de leefomgeving van inheemse stammen en niet-menselijke bewoners van de Amazone omdat zij gedwongen worden zich te verplaatsen. Op de langere termijn leidt grootschalige kap tot minder absorptie van CO₂-uitstoot, hetgeen bijdraagt aan opwarming van de aarde. Een bijkomend gevolg is dat milieuschade geëxternaliseerd kan worden met als implicatie dat vaak kansarme bevolkingsgroepen of minderheden onevenredig worden geraakt door milieuschade.³⁶ Dit houdt in dat een gemeenschappelijke taal die iedereen in een samenleving bindt, moeilijk tot stand zal komen. Milieuschade raakt immers mensen en niet-mensen binnen diezelfde maatschappij niet gelijkelijk en betreft ook toekomstige generaties van diezelfde maatschappij door de plaats- en tijdoverstijgende aard van veel vormen van milieuschade. Daarnaast is het de vraag of niet een meer subversief begrip van taligheid is vereist om deze publieke rechtsbelangen te duiden. Zo stelt filosoof Eva Meijer dat niet-menselijke gemeenschappen, zoals bijvoorbeeld honden, onderdeel zouden moeten uitmaken van de politieke beraadslaging door anders naar taal te kijken.³⁷ Dat honden niet over het rechtsbelangenconcept kunnen converseren maakt immers niet dat zij geen wensen of behoeftes hebben die gecommuniceerd (kunnen) worden. Zijn niet-mensen niet tevens onderdeel van de maatschappij en welke belangen hebben zij bij het beperken van schade aan het milieu middels het strafrecht?

Een interdisciplinaire externe benadering is in dit licht vereist om ex ante te bepalen of een strafbaarstelling van ecocide legitiem is aan de hand van het rechtsbelangenconcept. Milieuschade is immers een type schade dat vaak onzichtbaar is en zich mede hierdoor niet makkelijk in een gemeenschappelijke taal laat vangen. In mijn promotieonderzoek ontwikkel ik een dergelijk normatief raamwerk aan de hand van inzichten uit de groene criminologie en de posthumanistische filosofie. De groene criminologie, zoals onder andere verstaan door Rob White, is een discipline die zich (kritisch) verhoudt tot milieuschade. Wat houdt milieuschade in, door wie en/of wat wordt deze gecreëerd, hoe manifesteert deze zich en wat zijn de oorzaken ervan? De posthumanistische filosofie, zoals onder andere verstaan door Bruno Latour, is een discipline die zich bezighoudt met de vraag wat de mens onderscheidt van de natuur en of dat onderscheid überhaupt nog mogelijk is. Een conceptuele en normatieve benadering van milieuschade door deze respectievelijke lenzen leidt tot een raamwerk – en daarmee een nieuwe taal – aan de hand waarvan de legitimiteit van een strafbaarstelling van ecocide kan worden bepaald.

4. Conclusie

In deze bijdrage is stilgestaan bij de vraag of het normatieve rechtsbelangenconcept behulpzaam zou kunnen zijn bij het vaststellen van de legitimiteit van strafbaarstelling van ecocide. Het rechtsbelangenconcept als externe maatstaf om de legitimiteit vast te stellen ontbeert momenteel nog een nieuwe, discours overstijgende taal. Volgens Esser kan het rechtsbelang als kritisch instrument enkel zijn functie uitoefenen wanneer maatschappelijke consensus, neergelegd in een taal, is bereikt. Dit maakt dat het rechtsbelangenconcept wel potentie heeft om als maatstaf te fungeren, maar deze potentie kan zonder gemeenschappelijke taal niet geactualiseerd worden. Gelet op de aard van milieuschade en de verschillende manieren waarop deze zich (onzichtbaar) manifesteert, is beargumenteerd dat de legitimiteit van een strafbaarstelling van ecocide aan de hand van het rechtsbelangenconcept een interdisciplinaire en daarmee externe benadering van het recht vereist. De nieuwe taal die Esser benoemt is in het licht van milieuschade en een gemeenschappelijk begrip daarvan afhankelijk van een interdisciplinaire benadering. Wat is milieuschade en hoe dienen we deze schade normatief te waarderen? Perspectieven uit de groene criminologie en de posthumanistische filosofie zullen in mijn promotieonderzoek worden aangewend om deze taal te construeren in het kader van het milieu in breedste zin als een eventueel strafrechtelijk te beschermen belang.

36 White 2022, p. 326-327.

37 Zie voor een interessante filosofische benadering van een democratische gemeenschap waarin dieren een stem hebben: E. Meijer, *When animals speak: Toward an Interspecies Democracy*, New York: NYU Press 2019.